

Wanneer mijn vader 's avonds thuiskwam van zijn werk rook hij altijd naar koffie. Hij werkte in de branderij van Lindvalls Kaffe in Uppsala. Zo kwam het dat ik ging houden van de geur van koffie lang voordat ik het begon te drinken.

Ik stond hem vaak buiten op te wachten als hij van zijn werk de straat in zou komen fietsen en van zijn fiets stapte om mij een knuffel te geven. Ik begroette hem altijd met dezelfde vraag: 'Heb je vandaag iets gevonden?'

De koffie die hij brandde werd de roosterij binnengebracht in zakken die op de lopende band werden geleege. Maar eerst passeerden de koffiebonen een sterke magneet die alle metalen voorwerpen moest verwijderen die per ongeluk in de zakken terecht waren gekomen tijdens het drogen en het verpakken. Mijn vader nam die voorwerpen voor mij mee naar huis. Wat het zo spannend maakte waren de verhalen die hij bij elk voorwerp vertelde. Soms waren er munten bij.

'Kijk, deze komt uit Brazilië, het land waar de meeste koffie ter wereld vandaan komt.'

Mijn vader vertelde bij elke munt een verhaal terwijl ik bij hem op schoot zat en de wereldatlas voor ons lag.

‘Een groot en warm land. De zak met deze munt kwam uit Santos,’ zei hij, en hij wees naar de Braziliaanse havenstad.

Hij vertelde over alle arbeiders die deel uitmaakten van de menselijke keten die ervoor zorgde dat wij in Zweden koffie op tafel kregen. Ik leerde al vroeg dat de koffieplukkers de slechtst betaalden in die keten waren.

Op een andere avond kwam de munt uit Guatemala.

‘Dat is een land waar witte mensen uit Europa de koffieplantages bezitten. De inheemse bevolking krijgt het laagstbetaalde werk, het plukken van de bonen.’

Ik herinner me vooral die keer dat hij thuiskwam met een koperen munt. Het was een vijfcentmunt uit Brits-Oost-Afrika of het Oost-Afrikaanse Protectoraat (het huidige Kenia) met een gat in het midden.

‘De man die de bonen op het zand legde om ze te drogen en ze later weer terug in de zakken stopte droeg deze munt waarschijnlijk aan een leren riempje om zijn nek. Dat is vast kapotgegaan. Bij het oprapen van de bonen moet hij in de zak met de koffie terecht zijn gekomen. Nu is-ie van jou.’

Tot op de dag van vandaag heb ik het houten kistje met de munten die mijn vader me gaf bewaard. Aan de hand van de Oost-Afrikaanse munt die uit Kenia kwam legde hij me het kolonialisme uit. Op achtjarige leeftijd hoorde ik over de Mau-Mau-beweging die in Kenia voor vrijheid streed.

Door de verhalen van mijn vader kreeg ik de indruk dat de mensen die in Latijns-Amerika en Afrika koffie plukten, droogden en in zakken verpakten zijn collega's waren. Zeker is dat mijn sterke verlangen om de Eerste Wereld te begrijpen begon met munten in koffiezakken en de verhalen van mijn vader, met een wereldatlas voor ons. Na verloop van tijd groeide dit verlangen uit tot een obsessie die mijn beroepskeuze en de loop van mijn leven zou bepalen.

Achteraf begrijp ik dat mijn vader de opstanden tegen de koloni-

Aan het skiën, ca. 1953.

ale machthebbers over de hele wereld op dezelfde manier uitlegde als waarop hij verhalen vertelde over de strijd tegen het nazisme in Europa. Tijdens lange wandelingen in het bos in de weekenden vertelde hij tot in detail over de Tweede Wereldoorlog.

Politiek gezien hadden mijn ouders geen extreme opvattingen, eerder andersom. Je kon ze bijna saai noemen. Ze waren net zo fel tegen extreemlinks als tegen extreemrechts. Mijn vader bewonderde iedereen die streed voor rechtvaardigheid en vrijheid.

Ik groeide op zonder religie, maar met sterke waarden. ‘Het doet er niet toe of ze in God geloven, wat telt is hoe ze hun medemens behandelen.’ En: ‘Sommigen gaan naar de kerk, anderen gaan het bos in en genieten van de natuur.’

Ons radiootje van gelakt bruin hout stond in een wandrek boven de eettafel. Tijdens het avondeten luisterden we altijd naar het avondjournaal van Sveriges Radio. Niet de journaaluitzendingen op zich, maar het commentaar erbij van mijn ouders beïnvloedde me op jonge leeftijd. Mijn vader reageerde vaak erg sterk. Hij stopte met eten, rechte zijn rug, luisterde aandachtig en maande mij en mijn moeder tot stilte. Naderhand praatten we nog lang na over het nieuws dat we hadden gehoord.

Mijn allereerste herinnering is hoe ik als vierjarig jongetje werd gered uit een afwateringssloot voor het huis van mijn grootouders. Ik was de tuin uit gelopen om aan de andere kant van het tuinhek wat langs de sloot te struinen, die langs de weg liep. De sloot stond tot aan de rand toe vol met een mengsel van regen die die nacht was gevallen en het stinkende afvoerwater van de woningen van de fabrieksarbeiders.

Iets in die vieze drab wekte mijn nieuwsgierigheid. Om het beter te bekijken ging ik langs de kant omlaag. Maar ik gleed uit en viel.

Ik kreeg geen lucht meer en ik slaagde er niet in om me aan iets vast te grijpen in de berm. Het werd donker. Toen ik in paniek probeerde me om te draaien zakte ik alleen nog maar verder weg in de modder. Mijn tante van negentien die me aan het zoeken was, kreeg mijn spartelende benen te pakken en trok me uit de sloot.

Ik herinner me de opluchting toen mijn oma me de keuken in droeg. Ze had water opgewarmd voor de afwas, pakte de ketel van het houtgestookte fornuis en goot het in de teil die op de keukenvloer stond. Toen ik me had uitgetkleed testte mijn oma de temperatuur van het water met haar elleboog voordat ik in de teil mocht stappen. Ik werd van top tot teen met een zachte spons en zeep gewassen. Het duurde niet lang of ik zat al vrolijk met de spons te spelen. Jaren later begreep ik dat ik ternauwernood van de verdrinkingsdood was gered. In 1952 had men in de wijk Eriksberg, waar mijn opa en oma woonden, nog geen ondergronds rioolsysteem aangelegd.

De reden dat ik op mijn vierde bij mijn grootouders woonde was dat mijn moeder tuberculose had en in het ziekenhuis lag. Mijn vader bracht zijn vrije zondagen door met mij, maar als hij doordeeweeks aan het werk was woonde ik bij mijn oma. Zo kon hij elke avond mijn moeder in het ziekenhuis bezoeken. Mijn oma had zeven kinderen grootgebracht. Haar twee jongsten, negentien en drieëntwintig jaar oud, woonden nog steeds thuis toen ik bij hen kwam wonen en het achtste kind van mijn oma werd.

De ouders van mijn vader waren beiden opgegroeid op een boerderij op het platteland, maar behoorden nu tot de groeiende arbeidersklasse in de steden. Mijn opa werkte zijn hele volwassen leven bij Ekeby Tegelbruk, een steenfabriek, in Uppsala. Hij was een zachtmoedige en hardwerkende man die lief was voor zijn vrouw. De trots van zijn leven was het houten huis van twee verdiepingen dat hij samen met zijn zoons in de weekenden en de avonden na het werk had gebouwd. Hij kocht een bosperceel met behulp van het

door hemzelf opgestelde financieringsplan van de steenfabriek en het huis werd onderdeel van de fabrieksnederzetting aan de rand van de stad.

Het huis was grotendeels gebouwd van het hout van de hoge dennen die op het perceel hadden gestaan. In de zomer had mijn opa deze dennen tot planken gezaagd met een tweepersoons boomzaag. Deze zware klus zou hij de rest van zijn leven nooit meer vergeten. Het huis werd zo modern gemaakt als binnen zijn budget paste, maar zoals bij de meeste huizen in de arbeiderswijk was de hygiënestandaard laag. De enige waterkraan was boven de kuip voor het afvoerwater in de hoek van de keuken gemonteerd. Via de afvoer in de keuken werden dus ook de po's uit de slaapkamer – inclusief mijn kleine kinderpo – gelegegd. De sloot die slingerend naast de grindwegen van de wijk liep zat vol smerige en ongezonde drab. Mijn oma hield het huis en de tuin schoon en opgeruimd, maar 's zomers stonk de sloot altijd. Wanneer ik later in mijn leven door sloppenwijken in verschillende delen van de wereld liep, moest ik bij de geur uit de open riolen altijd denken aan de zomers van mijn jeugd bij mijn oma.

Mijn ouders en grootouders behoorden tot de lageloners, maar desondanks leefden we niet in armoede. Zowel het inkomensniveau als de gezondheidszorg in Zweden werd tijdens mijn jeugd steeds beter. Mijn moeder genas van tuberculose dankzij nieuwe medicijnen die ze gratis kreeg via het gezondheidszorgsysteem in de opkomende Zweedse welvaartsstaat. Het aantal sterfgevallen als gevolg van infecties nam sterk af. De meest voorkomende doodsoorzaak onder kinderen was niet langer een infectie maar een ongeluk. Waterconcentraties dicht bij huis, zoals de sloot waarin ik viel, vormden de meest voorkomende doodsb bedreiging voor de Zweedse kinderen van mijn generatie.

Al tijdens mijn tienerjaren wilde ik koste wat kost de verschillende levensomstandigheden begrijpen, en sindsdien heb ik mijn grootouders van beide kanten de oren van het hoofd gevraagd over hun leven, hongerig naar elk detail. Niets heeft me meer geholpen bij het begrijpen van de moderne wereld dan de parallellen van het bestaan van de eerdere generaties van mijn familie.

Mijn oma Berta vertelde hoe opa Gustav en zij als pasgetrouwd stel in 1915 naar een gehuurd houten huis op het platteland even buiten Uppsala verhuisden. Het huis had een houten vloer, maar slechts een kamer en een keuken. De lichtbron was een petroleumlamp en mijn oma haalde water uit een nabijgelegen bron. Twaalfjaar en vijf kinderen later gingen ze dichterbij de werkplek van mijn opa wonen. Hun tweede huis was ook erg klein, slechts 24 vierkante meter, maar het had elektriciteit en stromend water. Ze woonden daar drie jaar en mijn oma kreeg er hun zesde kind. Twee kinderen sliepen met hun ouders in de keuken en de andere vier in het kleine kamertje. Mijn oma vertelde hoeveel het uitmaakte om elektrisch licht te hebben; voor haar huishoudelijke karweitjes, voor het huiswerk maken van de kinderen en voor als er 's nachts iemand ziek werd. Haar lofzang op elektrisch licht hield nooit op.

Hun eerste twee huizen hadden een buiten-wc, dat wil zeggen gaten in de grond. Maar in 1930, toen ze verhuisden naar het huis dat mijn opa had gebouwd, kregen ze een latrine in de kelder. Het nieuwe huis had vier kamers, allemaal met elektriciteit. Maar de elektriciteit werd alleen gebruikt voor verlichting; nog tot het jaar 1952 gebruikte mijn oma het houtgestookte fornuis om eten te koken en water te verwarmen voor de was. In het jaar dat ik bij mijn grootouders woonde kregen ze telefoon.

Mijn opa had een waterkraan en twee grote cementpotten ernaast

geplaatst. Hierin kon mijn oma nu met de hand alle lakens en kleren voor het grote gezin wassen, in plaats van in de nabijgelegen stroompjes. Maar ook al werd het wassen nu binnenshuis gedaan, het bleef een zwaar en tijdrovend karwei. Nadat ze getuige waren geweest van alle moderne ontwikkelingen die een gevolg waren van de industriële revolutie droomde mijn oma maar van één ding: de ‘magische’ wasmachine.

Mijn vader was het tweede kind van mijn grootouders. Of eigenlijk het derde. Hun eerste kind stierf in het ziekenhuis bij de geboorte. Op z’n veertiende was mijn vader klaar met school en begon hij te werken als knechtje in de steenfabriek. Tegenwoordig noemt men dat kinderarbeid. De oudere arbeiders behandelden de jonge jongens slecht, maar voor deze jongens was het – in een huis waar het aantal broertjes en zusjes steeds groter werd – belangrijk om een bijdrage te leveren aan de huishoudbeurs.

Het ergste voor mijn vader waren nooit de slechte arbeidsomstandigheden of het lage loon, maar het feit dat hij zijn baan verloor op z’n zeventiende. Hij was niet de enige die werkloos was tijdens de economische crisis in de jaren 30, maar voor hem was het een schande om werkloos te zijn. Hij maakte schoenen voor de burens om in deze tijd zijn steentje bij te dragen.

Een paar uur nadat Duitsland Noorwegen en Denemarken was binnengevallen op de ochtend van 9 april 1940 werd mijn vader opgeroepen. De volgende dag stond hij met het geweer in de aanslag in Landskrona en begon hij loopgraven te graven om Zweden tegen de oprukkende Duitsers te beschermen.

Vervolgens diende mijn vader drie jaar lang in het Zweedse leger tijdens de Tweede Wereldoorlog om de grenzen met Denemarken, Noorwegen en Finland te bewaken. Hij zei altijd wat voor een geluk hij had gehad dat hij nooit in actie had hoeven komen; tijdens zijn jaren in het leger had hij geen enkel schot horen lossen. Hij herinnerde me er altijd aan die soldaten en naties die de zware taak op

zich hadden genomen om tegen de nazi's en hun bondgenoten te vechten dankbaar te zijn.

‘Wij zijn tegen het nazisme en het communisme,’ zei mijn vader altijd.

Met dat ‘wij’ bedoelde hij al heel vroeg ook mij. Hij deed nooit dramatisch wanneer hij zulke dingen zei, maar was zichtbaar ontzet over hoe de Europese landen die bezet waren geweest door de Duitsers vervolgens zelf een koloniale oorlog begonnen.

Mijn vader was altijd bang dat hij een blunder zou maken in het bijzijn van mensen met een opleiding. Hij wilde niet met de bus, omdat hij niet wist hoe je moest betalen. Hij kwam niet in een boekhandel, omdat hij niet wist hoe het ging bij de kassa. Toen hij als loopjongen werkte kon het voorkomen dat hij door chique mensen werd uitgenodigd om te blijven eten, maar hij bedankte altijd. Hij had geen idee hoe hij met mes en vork moest eten.

Boodschappen doen bij de ICA-supermarkt was uitgesloten, je ging naar Konsum. Als kind zat je bij de scoutinggroep Unga Örnar van de jeugdbeweging van de sociaaldemocraten. De arbeidersidentiteit betekende geborgenheid. Mijn vader voelde zich daarbij thuis.

Na een paar korte tijdelijke aanstellingen na de oorlog kreeg hij ten slotte een baan bij Lindvalls Kaffe als koffiebrander, waar hij bijna veertig jaar lang werkte. 's Avonds timmerde hij in de kelder. In onze familie gooide je kapotte dingen niet weg, je repareerde ze. Het handvat van de eerste plastic emmer ging kapot. Mijn vader maakte een nieuwe, van hout.

Mijn vader was de beste oriëntatieloper van Uppland, goedge-traind en atletisch. Ik was twee jaar toen hij aan de leiding ging na acht afstanden en de 10 mijloriëntatieloop won, iets waarover hij vaak vertelde. Hij was succesvol in alles wat hem interesseerde en stond altijd voor iedereen klaar. Zijn hele handelen was daarvan doortrokken. Zoals die keer dat mijn nonchalante vriend Hasse met zijn fiets tegen een auto botste zodat er een enorme achtvormige slag

in zijn voorwiel zat. ‘O nee, wat zal Hasse er vanavond van langs krijgen,’ zeiden alle buurtkinderen, omdat het de fiets van Hasses moeder was. Hasse werd vaak geslagen thuis.

Mijn vader nam razendsnel zowel Hasse als zijn fiets mee naar beneden de kelder in, demonteerde het voorwiel, haalde de slag eruit en zorgde ervoor dat het weer als nieuw was. De band was kapotgegaan, dus die moest vervangen worden. Mijn vader pakte een bus verf en verfde over de beschadigingen in de lak heen. Anderhalf uur later ging Hasse door de wijk met de kleine arbeidershuisjes naar huis op een fiets die weer heel was.

★★★

Terwijl mijn vader uit een gewoon arbeidersmilieu kwam, behoorde mijn moeder tot de laagste regionen van de samenleving. Mijn oma Agnes had hen uit een schaamtevolle armoede gehaald en hun een fatsoenlijk leven weten te geven.

Aan de buitenkant was Agnes als ieder ander persoon in het verzorgingstehuis, maar voor ons was ze een heldin.

En toen mijn moeder haar toen 88-jarige moeder vroeg of er iets was waarmee ze haar blij kon maken op haar oude dag, antwoordde mijn oma: ‘Zoek uit wie mijn vader is.’

Agnes werd in 1891 geboren in een zeer eenvoudig huis even buiten een dorp in de provincie Uppland. Ze noemde het een schuurtje met een aarden vloer. Haar moeder had Agnes op haar negentiende gekregen en had haar nooit verteld wie haar vader was.

Ondanks een uitgebreide zoektocht van mijn moeder was ze nooit verder gekomen dan ‘vader onbekend’. Jaren later, nadat mijn oma haar wens kenbaar had gemaakt, namen mijn moeder en ik de auto naar het kleine dorp Holm waar mijn oma was geboren. We gingen te voet verder over het smalle weggetje dat tussen een handvol rode houten huizen door slingerde.

Mijn moeder stapte op een man af en vertelde dat haar moeder hier in dit dorp was geboren. Een paar minuten later zaten we op zijn witgeverfde tuinmeubelen en kregen we koffie met zelfgebakken koffiebroodjes en koekjes geserveerd.

‘Ja, ik weet dat Agnes is geboren in dat kleine schuurtje dat ooit aan het eind van het veld daar verderop stond.’

Maar hij had geen idee wie de vader van Agnes was.

Na de koffie liepen we over het veld en keken we naar de stenen fundering die nog over was van het schuurtje.

We spraken met verre familieleden in nabijgelegen dorpen, maar pas aan het eind van de middag bereikten we een doorbraak. Dat was dankzij Lars-Erik Sundin, predikant in de gemeente Tärnsjö. Hij bleek ook mijn achterneef te zijn en mijn moeder had al eerder contact met hem gehad. Nadat we nog meer koffie en koffiebroodjes hadden gekregen vertelde hij over zijn naspeuringen in het eeuwenoude kerkregister. In bijna alle Zweedse kerkregisters staan alle geboortes, huwelijken en sterfgevallen genoteerd. Na tweehonderd jaar vrede in Zweden zijn deze documenten nog in goede staat en zijn ze tegenwoordig bovendien gratis toegankelijk op internet. Aangezien de lutherse predikant regelmatig huisbezoeken aflegde om te controleren of iedereen het Nieuwe Testament kende, zijn daarin ook jaarlijkse lijsten te vinden van wie in welk huis woonde.

Lars-Erik kon bevestigen dat Agnes in het schuurtje aan het eind van dat veld was geboren. Maar een jaar eerder, dat wil zeggen het jaar voor de komst van Agnes, diende mijn overgrootmoeder Brita op een boerderij in de buurt. De vrouw van de boer beviel in datzelfde jaar van een meisje. Maar Lars-Erik was nog niet klaar: hij had ook ontdekt dat de dochter die op de boerderij werd geboren terwijl mijn overgrootmoeder Brita daar werkte als Agnes was gedoopt. Een halfjaar later kreeg mijn oma dezelfde naam, Agnes. Dit was een van de weinige manieren waarmee een ongetrouwde vrouw een vingerwijzing kon geven over wie de vader was. Ze kon het niet rechtuit